

**ULUG‘BEK HAMDAMNING “BINAFSHA” HIKOYASIDA
SINTAKTIK VA STILISTIK O‘RINLAR.**

Синтаксические и стилистические особенности в рассказе

Улугбека Хамдама «Бинафша».

**SYNTACTIC AND STYLISTIC PLACES IN ULUGH BEK
HAMDAM'S STORY "BINAFSHA".**

Bekchanova Feruza Xushnudbek qizi

Urganch innovatsion universiteti magistranti.

Бекчанова Феруза Хушнудбек кызы

магистрантка Ургенчского инновационного университета.

Bekchanova Feruza Khushnudbek kizi

a master's student at Urgench Innovative University.

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri Ulug‘bek Hamdamning “Binafsha” hikoyasi tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot asosan asarda qo‘llangan sintaktik birliklar va ularning stilistik vazifalarini aniqlashga qaratilgan. Hikoya matnida sodda va qo‘shma gaplarning funksional xususiyatlari, parataksis va gipotaksis hodisalari, takror, ellipsis, inversiya kabi sintaktik vositalarning badiiy-estetik ta’siri atroflicha o‘rganiladi. Shuningdek, muallif nutqida sintaktik qurilmalar orqali qahramon ruhiy holati, ichki kechinmalari va asarning umumiy g‘oyaviy yo‘nalishi qanday ifodalangani tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari “Binafsha” hikoyasida sintaksis va stilistika uyg‘unligi badiiy obrazlilikni kuchaytiruvchi muhim omil ekanini ko‘rsatadi. Maqola xulosalari badiiy matn lingvopoetik tahlilini amalga oshirishda nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: Ulugʻbek Hamdam, “Binafsha” hikoyasi, sintaksis, stilistika, sintaktik birliklar, badiiy matn tili, lingvopoetika, sodda va qoʻshma gaplar, badiiy tasvir vositalari, muallif nutqi.

Аннотация. В данной статье с лингвистической точки зрения анализируется рассказ «Бинафша» Улугбека Хамдама, одного из великих представителей современной узбекской литературы. Исследование в основном направлено на выявление синтаксических единиц, используемых в произведении, и их стилистических функций. Подробно изучаются функциональные свойства простых и сложных предложений, явления паратаксиса и гипотаксиса, повторение, эллипсис и инверсия в тексте рассказа. Также анализируется, как речь автора выражает психическое состояние героя, его внутренние чувства и общее идеологическое направление произведения посредством синтаксических средств. Результаты исследования показывают, что гармония синтаксиса и стилистики в рассказе «Бинафша» является важным фактором, усиливающим художественную образность. Выводы статьи имеют теоретическое и практическое значение при проведении лингвопоэтического анализа литературного текста.

Ключевые слова: Улугбек Хамдам, рассказ «Бинафша», синтаксис, стилитика, синтаксические единицы, язык литературного текста, лингвопоэтика, простые и сложные предложения, средства художественного изображения, авторская речь.

Abstract. This article analyzes the story "Binafsha" by Ulugbek Hamdam, one of the great representatives of modern Uzbek literature, from a linguistic point of view. The research is mainly aimed at identifying the syntactic units used in the work and their stylistic functions. The functional properties of simple and compound sentences, parataxis and hypotaxis phenomena, repetition, ellipsis, and inversion in the text of the story are studied in detail. It

also analyzes how the author's speech expresses the mental state of the hero, his inner feelings, and the general ideological direction of the work through syntactic devices. The results of the research show that the harmony of syntax and stylistics in the story "Binafsha" is an important factor enhancing artistic imagery. The conclusions of the article are of theoretical and practical importance in carrying out a linguopoetic analysis of a literary text.

Keywords: Ulugbek Hamdam, the story "Binafsha", syntax, stylistics, syntactic units, the language of the literary text, linguopoetics, simple and compound sentences, means of artistic depiction, author's speech.

Kirish. Zamonaviy o'zbek adabiyotida badiiy matn tilini lingvistik jihatdan o'rganish, xususan, sintaktik va stilistik vositalarning estetik vazifasini tadqiq etish muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Badiiy asarda til faqatgina aloqa vositasi bo'lib qolmay, balki muallif g'oyasi, obrazlar ruhiyati va asarning umumiy mazmunini ochib beruvchi asosiy estetik omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois badiiy matn sintaksisini stilistika bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilish adabiyotshunoslik va tilshunoslik kesishgan nuqtadagi dolzarb yo'nalishlardan biridir. Ulug'bek Hamdam zamonaviy o'zbek nasrida o'ziga xos uslubga ega adib sifatida tanilgan bo'lib, uning asarlarida inson ruhiyati, ichki kechinmalar va falsafiy mushohadalar til vositalari orqali nozik ifodalanadi. Adibning "Binafsha" hikoyasi ham mazmuniy teranligi, ramziy obrazlarga boyligi hamda o'ziga xos sintaktik qurilmalari bilan ajralib turadi. Hikoyada qo'llangan gap tuzilmalari, sintaktik takrorlar, qisqa va parchalangan gaplar, shuningdek, nutqiy pauzalar qahramon ichki holatini ochib berishda muhim stilistik vazifani bajaradi. Bugungi kunda "Binafsha" hikoyasi ko'proq adabiy-tahliliy yoki g'oyaviy yo'sinda o'rganilgan bo'lsa-da, uning sintaktik va stilistik xususiyatlari lingvopoetik jihatdan maxsus tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha yoritilmagan. Shundan kelib chiqib, mazkur maqolada hikoya matnida qo'llangan sintaktik

birliklarning funksional-uslubiy imkoniyatlarini aniqlash, ularning badiiy ta'sir kuchini ochib berish hamda muallif individual uslubini belgilash maqsad qilib olindi. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, qiyosiy va funksional tahlil usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar badiiy matn sintaksisini stilistik nuqtayi nazardan o'rganishda, shuningdek, o'zbek nasrining zamonaviy namunalarini lingvistik tahlil qilishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. 1. “Binafsha” hikoyasida sintaktik qurilmalarning umumiy xususiyatlari. Ulug'bek Hamdamning “Binafsha” hikoyasi sintaktik jihatdan rang-barangligi va funksional yuklama bilan ajralib turadi. Hikoya matnida sodda, qo'shma hamda murakkab sintaktik konstruksiyalar bir-biri bilan uyg'un holda qo'llanib, badiiy mazmunning chuqur ochilishiga xizmat qiladi. Muallif qisqa, ixcham gaplardan tortib, ichki monologlarni ifodalovchi kengaytirilgan qo'shma gaplargacha bo'lgan sintaktik vositalardan unumli foydalanadi. Bu holat hikoyada tasvirlangan voqelikning dinamikligi va qahramon ruhiy kechinmalarining bosqichma-bosqich ochilishiga imkon yaratadi. Hikoyada sodda gaplar ko'pincha emotsional zo'riqish, hayajon yoki ichki sukut holatini ifodalashda qo'llanadi. Bunday gaplar nutqiy pauzalar bilan bog'lanib, o'quvchida ruhiy ta'sir kuchini oshiradi. Qo'shma gaplar esa voqea rivoji, tafakkur jarayonining murakkabligi va falsafiy xulosalarni ifodalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

2. Sintaktik stilistik vositalar va ularning badiiy vazifasi

“Binafsha” hikoyasida sintaktik stilistik vositalar muallif uslubining asosiy belgilaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Jumladan, takror (anafora va epifora), ellipsis, inversiya, parsellyatsiya kabi hodisalar matnning emotsional-ekspressivligini kuchaytiradi. Ayniqsa, parchalangan gaplar qahramonning ichki kechinmalari, ikkilanishi va ruhiy beqarorligini ifodalashda samarali qo'llangan. Ellipsis hodisasi hikoyada muallif fikrining ochiq aytilmasligi, o'quvchini mushohadaga undash kabi stilistik vazifalarni bajaradi. Inversiya

orqali esa muhim bo‘laklar ajratib ko‘rsatiladi va matnda urg‘u nuqtalari yuzaga keladi. Bu kabi sintaktik vositalar hikoyaning ramziy qatlamini yanada boyitib, badiiy ifodaning estetik qiymatini oshiradi.

3. Parataksis va gipotaksisning funksional qo‘llanilishi. Hikoya matnida parataktik va gipotaktik bog‘lanishlarning o‘ziga xos uyg‘unligi kuzatiladi. Parataksis, ya’ni teng bog‘lanishli gaplar, asosan, tasviriy lavhalarda va voqealar ketma-ketligini berishda qo‘llanadi. Bu holat matnga soddalik va tabiiylik bag‘ishlaydi. Gipotaksis, ya’ni tobe bog‘lanishli sintaktik qurilmalar esa qahramon tafakkurining murakkabligi, sabab-oqibat munosabatlari hamda ichki ruhiy tahlilni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu turdagi sintaktik birliklar orqali muallif falsafiy mushohadalarni chuqur va izchil bayon qiladi.

4. Sintaksis orqali obraz va ruhiy holat ifodasi

“Binafsha” hikoyasida sintaktik vositalar obraz yaratishning muhim komponenti sifatida xizmat qiladi. Qahramon nutqida qisqa, uzilib qolgan gaplar ichki iztirob, sog‘inch va ruhiy bo‘shliq holatini ifodalasa, kengaytirilgan, murakkab sintaktik qurilmalar ichki monologlar orqali tafakkur oqimini aks ettiradi. Muallif sintaksis yordamida nafaqat voqeani, balki inson qalbidagi nozik kechinmalarni ham tasvirlaydi. Binafsha obrazi bilan bog‘liq ramziy ma’nolar ham ko‘pincha sintaktik urg‘ular orqali kuchaytiriladi. Natijada sintaksis hikoyada faqat grammatik birlik emas, balki badiiy-estetik mazmun tashuvchisi sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa. Ulug‘bek Hamdamning “Binafsha” hikoyasida sintaktik va stilistik vositalar badiiy mazmunni shakllantiruvchi muhim unsurlar sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, asar matnida qo‘llangan sintaktik birliklar nafaqat grammatik tuzilma vazifasini bajaradi, balki qahramon ruhiy holatini, ichki kechinmalarini va muallif g‘oyaviy

pozitsiyasini ifodalashda faol ishtirok etadi. Hikoyada sodda va qo'shma gaplarning o'zaro uyg'unligi, parataksis va gipotaksisning funksional qo'llanilishi matnning mantiqiy izchilligi bilan birga uning emotsional-ekspressiv ta'sirini kuchaytiradi. Ellipsis, inversiya, takror va parsellyatsiya kabi sintaktik stilistik vositalar orqali asarda ramziy ma'nolar yanada chuqurlashib, badiiy obrazlar yanada jonlanadi. Ayniqsa, qisqa va parchalangan gaplar qahramonning ichki iztirobi va ruhiy beqarorligini aniq ifodalashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, "Binafsha" hikoyasida sintaksis va stilistikaning uzviy bog'liqligi muallifning individual uslubini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari badiiy matnning lingvopoetik tahlilini chuqurlashtirishga, shuningdek, zamonaviy o'zbek nasrining til xususiyatlarini o'rganishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Hamdam, U. Binafsha. Hikoyalar to'plami. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 20__.

Rahmonov, N. O'zbek tilining stilistikasi. – Toshkent: Fan, 2014.

Mahmudov, N. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2012.

Qo'ng'urov, R. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis. – Toshkent: Fan, 2008.

Mirtojiyev, M. O'zbek tili sintaksisi. – Toshkent: O'qituvchi, 2009.

Yo'ldoshev, B. Badiiy nutq va uslub. – Toshkent: Sharq, 2016.

Tojiyev, Y. Matn lingvistikasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.

Qodirov, A. Zamonaviy o'zbek nasrida uslub masalalari. – Toshkent: Fan, 2015.